

УДК 94 (477) (092) "1884/1934" Голоскевич Григорій
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.141.6>

Л. Могильний, д-р іст. наук, проф.,
О. Лященко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ ГРИГОРІЯ ГОЛОСКЕВИЧА

Наприкінці XIX – початку XX ст. в середовищі української інтелігенції сформувалася думка про особистий внесок кожного для становлення своєї Батьківщини у сфері науки і культури. Одним із тих, хто відгукнувся на подібний неофіційний заклик, став Григорій Костянтинович Голоскевич. До 1917 р. він працював у петербурзькому видавництві "Друкар", потім, переїхавши у серпні 1917 р. до Києва, увійшов до складу Української Центральної Ради та вступив до Української Партії Соціалістів-Федералістів на чолі з С. Єфремовим, підтримував Українську Народну Республіку у боротьбі проти більшовиків. У дослідженні проаналізовано еволюцію поглядів Г. Голоскевича протягом революційних подій та боротьби за незалежність 1917–1920-х рр. Установлено його автономістські переконання, які він сприйняв у результаті роботи з представниками української громади Петербурга та участі в українському національному русі. Поступово, як і більшість учасників українського національного руху, Г. Голоскевич прийшов до необхідності створення української держави, яка могла б остаточно розв'язати національні, соціальні, економічні та науково-освітні проблеми українського народу. Одним зі шляхів такого самоствердження стала наукова робота вченого в галузі мовознавства. Прихованою сторінкою діяльності Г. Голоскевича стала його участь у підпільних антибільшовицьких об'єднаннях, зокрема Братстві Української Державності (БУД), яке прагнуло відновити УНР. Установлено, що учасники БУД намагалися стати координаційним центром національного руху на території Київщини, засуджували більшовицьку політику воєнного комунізму, з недовірою і обережністю ставилися до НЕПу й політики українізації. В українській і зарубіжній історіографії тема дослідження до цього часу практично не розглядалася, тому питання суспільно-політичних поглядів діячів українського національного руху є надзвичайно актуальними, зважаючи на те, що персоналії так званого "другого плану в українському русі" майже не отримали наукового висвітлення.

Ключові слова: Голоскевич Григорій, Українська Центральна Рада, Єфремов Сергій, Братство української державності, мовознавство.

Протягом останніх десятиліть в українській історичній науці відбулися великі зрушення. Закриті й цензуровані в радянські часи сторінки української історії врешті-решт стали доступними для повноцінних досліджень і об'єктивних суджень. За цей період дослідникам вдалося створити не лише монументальну картину історії українського національного руху, але й підготувати велику кількість робіт з української біографістики різноманітного спрямування. Однак у сучасному науковому дискурсі дослідження так званих діячів "другого плану" залишається одним із маловивчених напрямів історичної науки. Серед таких персоналій потрібно згадати видатного мовознавця – Г. Голоскевича. Його політичні погляди й громадська робота досі невідомі широкому загалу. Тому дане дослідження є надзвичайно актуальним, зважаючи на невелику кількість праць, у яких по крихтах можна знайти інформацію про Г. Голоскевича, та й то переважно про його наукову роботу.

Серед дослідників, які спробували закласти підвалини для розкриття суспільно-політичних позицій Г. Голоскевича, варто назвати Т. С. Осташко [7] і М. Железняк [5]. Основна інформація про переконання Г. Голоскевича розміщена в матеріалах ГДА СБУ, зокрема в томах 99-100 справи Спілки визволення України [1; 2].

Завданням статті є висвітлення суспільно-політичної позиції Г. Голоскевича та еволюції його переконань у контексті подій першої третини XX ст.

Г. Голоскевич народився в с. Супрунківці Старо-Ушинського повіту Кам'янець-Подільської губернії 4 листопада 1884 р. у родині священика [1, арк. 4, 120, 140].

Середню освіту отримав у Приворотському духовному училищі, яке закінчив у 1899 р., до 1905 р. навчався в Подільській духовній семінарії [1, арк. 3]. Входив до напівлегального українського гуртка В. Чехівського, де "знайомилися з українською історією, письменством, з закордонною українською пресою, з українською ідеологією" [1, арк. 120, 140]. Після цього один рік працював учителем у с. Чернокозинці у двокласній церковно-вчительській школі.

Протягом 1906–1911 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету. Був учнем академіка О. Шахматова, належав до керованої

ним лінгвістичної секції гуртка українознавства при університеті. Досліджував говірки Поділля (розвідку про них опублікував в академічному збірнику). За словами Г. Голоскевича, "студентські роки ... на чужині підсилили моє національне почуття" [1, арк. 120, 140]. Зважаючи на свої переконання, став активним учасником університетського гуртка українознавства, до складу якого входили згодом і відомі діячі української науки – В. Ганцов, П. Зайцев, М. Корчинський, М. Кушнір, П. Слюсаренко, К. Ширецький, О. Шульгін [1, арк. 141; 5, с. 147].

Працюючи вчителем у середніх школах у Ризі (1911–1913) і в Петрограді (1914–1917) [1, арк. 4, 22, 120, 140–141], Г. Голоскевич "відчув" "можливість віддати свої скромні сили на культурну українську роботу, про яку ... мріяв, буди студентом (1906–1911) і учителем (1914–1917)". У 1914 р. він завершив "Український правописний словничок з короткими правилами правопису" – перший орфографічний правописний словник української мови [6, с. 127; 11, с.638]. Знайомство з Петроградською громадою та її учасниками привело Г. Голоскевича до вступу в місцеві українські організації [арк.11]. Зокрема, він приєднався до осередку Товариства українських поступовців у Петербурзі [5, с. 102].

У 1914 р. став членом "Благодійного товариства дешевих загально-корисних книжок" національно-культурного спрямування, з 1915 р. став головою товариства (*після П. Стебницького, який покладає великі надії на Г. Голоскевича – авт.*) [9, с. 462, 464], а також увійшов до складу Українського клубу "Громада" в Петрограді, де викладав курс історії української мови на таємних університетських курсах (громадівці називали їх "Вища Школа"), створених за ініціативою Є. Нероновича. Належав до числа видавничої колеги українського дитячого видавництва, керував видавництвом "Слово" (Петроград). Брав участь у Шевченківському товаристві допомоги українцям-студентам, приєднався до створення видавництва "Друкар" [1, арк. 32, 141; 5, с. 102].

Писав, що належав до партії соціалістів-федералістів з 1916 р. (*швидше за все, йшлося про ТУП – авт.*). У 1916 р. вступив разом із "молодшими петроградськими українцями" "до нелегальної організації соціалістів-федералістів, пов'язаною з Київським центром через

Жебункова (Л. Жебуньова – авт.)", і, як вони казали, почали "розворушувати від сну старих українців" [10, с. 352-353]. Вступ до ТУП відбувся після знайомства з С. Єфремовим, який у 1915–1916 рр. готував у Петрограді свою книгу про І. Франка до видання у "Благодійному товаристві" [1, арк. 4]. Група, до якої належав Г. Голоскевич, розпочала з того, що переформатувала керівництво "Благодійного товариства", планувала видавати в Петербурзі газету замість закритої в Києві "Ради", вибрала редактора, редакційний комітет, але не спромоглася зібрати потрібну суму коштів. Нарешті, за спогадами Є. Чикаленка, молодше покоління упевнилося в тому, що критикувати було легше, ніж організувати видання української газети [10, с. 353].

Протягом навчання в університеті й участі в культурно-освітніх проектах Г. Голоскевич сформував своє ставлення до українського національного руху, його цілей і завдань. Як пояснював згодом учений, у той час, "не маючи нахилу до політичної роботи, переобтяжений учительською працею" в Петрограді, "не відчував, на свій сором, потреби в ясному, критично й свідомо побудованому світогляді" [1, арк. 32]. Національно-автономна Україна в межах Російської Демократичної Республіки – "був мій ідеал", а "задоволення національно-культурних потреб України – найчільніше питання" [1, арк. 32, 120, 140].

Таким чином, на першому етапі своєї суспільно-політичної діяльності Г. Голоскевич завершив формувати свої національно-державні переконання, активно приєднався до культурно-просвітницької та суспільно-політичної роботи. Як і більшість ліберально налаштованих українців, вважав за потрібне поєднувати культурницьку роботу з політичною.

Після Лютневої революції 1917 р. в українців "прокинулися надії на здійснення" "національно-політичних ідей, ідеалів", "українців потягло з чужини" в Україну. Г. Голоскевич стає одним із організаторів українських громадянських акцій у Петрограді, зокрема української маніфестації 12 березня 1917 р. Перебував у складі Української національної ради в Петрограді, утвореної українськими громадсько-політичними організаціями міста. Належав до УРДП (з червня 1917 р. – Української партії соціалістів-федералістів) [10, с. 412; 5, с. 102].

У квітні 1917 р. на Всеукраїнському національному конгресі Г. Голоскевич і О. Шульгін були обрані до Української Центральної Ради від української громади Петрограда [1, арк. 33, 68, 141]. Як він згадував, безпосередньо від молодшої групи петроградських есефів (соціалістів-федералістів) [1, арк. 22, 32, 142]. Цей гурток був тісно пов'язаний із старшою групою на чолі з П. Стебницьким і О. Лотоцьким [1, арк. 32].

Одночасно Г. Голоскевич узяв участь і у Всеукраїнському Учительському з'їзді, де "гостро виступив проти поміркованих планів та пропозицій головних доповідачів М. Стешенка та В. Дурдуківського при загальній підтримці всього з'їзду", запропонував "негайно утворити всеукраїнський орган для керування шкільною справою". На з'їзді в української інтелігенції панував національно-романтичний настрій, національне піднесення [1, арк. 33, 141].

У серпні 1917 р. він переїхав до Києва [1, арк. 22, 33], "щоб узяти участь у національно-культурній і політичній українській роботі" [1, арк. 142], працював у Першій Українській гімназії імені Тараса Шевченка (1917–1919), де директором був В. Дурдуківський [1, арк. 4, 33, 142]. Продовжив свою роботу й у видавництві "Друкар" (яке переїхало з Петрограда), де працював членом правління і виконував обов'язки редактора і коректора аж до лютого

1922 р. Окрім книжок, видавництво видавало також власний історичний журнал "Наше Минувле" за редакцією П. Зайцева, В. Міяковського та В. Модзалевського [1, арк. 22, 33, 35]. У редакції журналу працювали С. Єфремов, А. Ніковський, П. Стебницький, П. Зайцев, В. Прокопович. "Коло "Друкаря" групувалися і брали участь в його роботі, в засіданнях, де обмірковувалися видавничі плани" О. Шульгін, О. Слюсаренко, К. Широцький. На "цьому культурному фронті" Г. Голоскевич "виявляв велику акцію", був дуже захоплений і задоволений роботою, "віддаючи їй увесь свій час, усі свої сили", робота давала йому "задоволення і свідомість, що ... роблю потрібне діло" [1, арк. 35, 142-143].

У вересні-жовтні 1917 р. очолював відділ середніх шкіл Генерального секретарства освіти, з 1918 р. – видавничий відділ Міністерства народної освіти УНР. У квітні 1918 р. разом з О. Курило, М. Грунським, А. Лободю, Д. Якимовичем працював у правописній комісії при Міністерстві народної освіти під керівництвом І. Огієнка [10, с. 412-413; 5, с. 102]. Протягом 1918–1920 рр. входив до складу "Товариства шкільної освіти", що видавало термінологічні програми й українські підручники. У товаристві займався коректорською роботою, технічним доглядом за виданнями, завідунням складу та книгарнею [1, арк. 33-34].

У засіданнях УЦР Г. Голоскевич брав участь, однак займався будь-яку урядову посаду відмовлявся через надмірний об'єм роботи видавничого й освітнього характеру. Підтримував голосуванням лінію УПСФ, "не беручи участі ні в роботі Комісії Центральної Ради, ні в її "високій" політиці, що провадили лідери партій і Президія Ц. Ради" [1, арк. 34, 142]. За його спогадами, "уся праця Ц.Р. і сама Ц.Р. вважалася мені за щось ефемерне, романтичне й трохи несерйозне. Добре пам'ятаю: урочисте засідання Ц.Р., читають і голосують четвертий універсал, здається, за самостійність України, а голова Ц.Р. проф. М. Грушевський (тоді вже ес-ер), схилившись над столом на естраді (в тодішньому Пед[агогічному] музеї) править коректу своєї книжки – Історія України-Руси. Мені здалося, що сам голова Ц.Р., великий знавець минулого укр[аїнського] народу і тодішній пророк його, не вірить ні в гучні слова універсалу, ні в роботу Ц.Р. – і що найжахливіше – не бачить і не знає шляху в майбутнє, не знає куди йти і куди вести укр[аїнський] народ" [1, арк. 34, 142]. Постійна "партійна гризня" есерів з есдеками в УЦР "знеохочувала" Г. Голоскевича "навіть ходити на засідання" через те, що у "високій же політиці ... не розбирався і не знав її", "був безсилий і безпорадний зорієнтуватися в тодішній політичній ситуації" [1, арк. 34, 142]. Відвідував зібрання УЦР аж до її ліквідації в Києві, коли голова УЦР "М. Грушевський і кабінет-міністрів (есерівський) евакуювалися до Житомира і далі" [1, арк. 23, 33]. Останнє (вечірнє) засідання УЦР, коли "більшовицькі кулі літали на Володимир. вул., коли на Паньківській вул. горів будинок М. Грушевського, а Ц.Р. ухвалювала якийсь куций земельний закон, що до лиця був би Державній Думі 1906–1907 р. – найкращий доказ банкрутства політики Центральної Ради і всієї української інтелігенції" [1, арк. 34-35].

В УЦР підтримував лінію своєї партії – есефів. Співпрацював із керівниками УПСФ С. Єфремовим і А. Ніковським і брав участь у партійних засіданнях, що відбувалися в приміщенні редакції газети "Нова Рада" (на вул. Інститутській) [1, арк. 23, 33, 142]. Участь і робота Г. Голоскевича в партії обмежувалася нерегулярними відвідуванням партійних засідань [1, арк. 33]. Партійні збори він використовував для відпочинку від щоденної праці: "там я

був пасивний і, признаюсь, не цікавився політикою, не розуміючи тої складної ситуації, в якій перебувала Україна" [1, арк. 35]. Він вважав програму УПСФ найближчою до своїх "політичних ідеалів", адже "соціалізм ... ідея всієї партії с.-ф. – не програма, а далека мета" [1, арк. 32]. Займатися серйозною партійною роботою Г. Голоскевич не міг, оскільки "цілком угруз у непомітну культурну працю, працю коректора, редактора, книжкового техника", уся ця робота забирала "весь час і всі сили" [1, арк. 34, 142]. На його думку, УПСФ "жодної ролі в Ц.Р. не відігравала, хоч голова нашої партії С. Єфремов був товаришем голови Ц.Р. Та правду кажучи, ес-ефи нічого й не могли зробити, бо це були письменники, публіцисти, культурні діячі, інтелігенти, чесні люди, що щиро бажали добра Україні, але не політики, не організатори державного життя, не революціонери, що відчують пульс життя" [1, арк. 34]. Перебував у лавах УПСФ "до її розпаду" [1, арк. 4].

Боротьбу за незалежність Г. Голоскевич підтримував, а громадянську війну 1918–1920 рр. між різними ідеологічними силами не міг, як інтелігент, зрозуміти й сприйняти. "Неминуча жорстокість в такій боротьбі мене обурювала. Радянська влада, влада більшовиків здавалась тоді мені чужою, московською, насильницькою, окупантською, як і багатьом українським інтелігентам. Мої симпатії були на стороні УНР" [1, арк. 23], більшовики "несли жах, руїни, розстріли, смерть", діячі, які перебували на антибільшовицьких позиціях, змушені були переховуватися під чужими прізвищами [1, арк. 143]. За спогадами Є. Чикаленка, після відступу Денікіна більшовики "вже обережніше і толерантніше ставилися до українців і до українського руху, хоч робили всякі йому перепони" [11, с. 401]. У своєму "Щоденнику" Є. Чикаленко вмістив враження Г. Голоскевича про цей час: "Ми, яким довелося перебувати в Києві під час другої гостини більшовиків і Денікіна, твердо рішили зоставатись на своєму місці й провадили, оскільки буде можливо, культурну українську роботу. Ми уважали, що при всіх політичних експериментах це буде завжди тим, на чому фактично базується державна робота" [11, с. 401; 3, с. 1-2].

З 15 січня 1919 р. він працював у історико-філологічному відділі УАН [1, арк. 4, 23; 5, с. 102]. Керівник (1928–1929) [1, арк. 11] і член-редактор Комісії для складання "Словника української живої мови" (1919–1929) [1, арк. 4], учасник Діалектичної комісії і член Бібліологічного товариства з 1929 р. [1, арк. 5], був співредактором українських наукових словників (1924–1932). Досліджував Євсееве Євангеліє 1283 р., подільські говірки та ін. [6, с. 127; 5, с. 102].

У 1920–1921 рр. Г. Голоскевич проживав на Нестерівській вул. 17, кв. 23, у тому ж будинку, де проживав його колега В. Ганцов і де взимку протягом шести місяців, переховувався під чужим прізвищем С. Єфремов [1, арк. 37]. Вони збиралися разом для обговорення суспільно-політичних подій в Україні. Такі ж розмови відбувалися і в Комісії для складання Словника живої української мови за участі Г. Голоскевича, В. Ганцова, П. Стебницького й О. Андрієвської [1, арк. 23]. Разом із С. Єфремовим, П. Стебницьким і А. Ніковським Г. Голоскевич обговорював "жорстокости" більшовиків, розстріли та ін. Настрій у всіх був "пригнічений". Для всіх "було ясно і очевидно, що участі в революції ми не беремо, її не розуміємо і не можемо сприйняти, більшовики були для нас чимсь жажливим" [1, арк. 37]. "Розмови завжди були про більшовиків, їх жорстокість", усі вважали їхню владу тимчасовою, "мріяли про повернення Петлюри, про УНР", "про потребу поновити чи утворити українські антирадянські організації" [арк. 38]. "Хоч УНР пала, але наші думки і очі дивилися закордон з надією на поворот

Петлюри, УНР, ми були певні, що більшовики – окупанти, які принесли в Україну, як тоді казали і писали, – радянську владу на вістрях багнетів довго не втримаються в Україні, що проти "московських окупантів" повстане вся Україна, все селянство" [1, арк. 147].

Таким чином, на другому етапі своєї суспільно-політичної діяльності Г. Голоскевич більше ніж на попередньому етапі брав участь у партійній і політичній діяльності. Приєднується до УПСФ, бере участь у засіданнях УЦР, співчуває молодій УНР у її боротьбі з більшовиками і білогвардійцями. Визнає свою політичну невідготовленість і покладається на авторитет своїх колег – С. Єфремова, А. Ніковського, В. Ганцова та ін.

У 1920–1922 рр. Г. Голоскевич працював у Державному видавництві України (ДВУ), Державній правописній комісії при Наркомосвіти (1926–1928 рр.) [арк.11], із січня 1922 р. – у видавництві "Слово" разом із С. Єфремовим і П. Стебницьким [1, арк. 58].

Під час голоду 1921–1923 рр. друзі записали Г. Голоскевича до списку на отримання продовольчої допомоги. Взимку 1922 р. отримав чотири посилки (одну речову і три продуктових від АРА) [1, арк. 5].

Після легалізації С. Єфремова, "його повороту з-за кордону" навесні 1921 р., Г. Голоскевич приєднався до участі в засіданнях підпільного позапартійного Братства української державності, що існувало до 1924 р. [1, арк. 23-24, 46]. Завданням організації було припинення протистояння між українцями під гаслами української державності і вирішення соціальних питань [1, арк. 144]. Засідання організації відбувалися в приміщенні ВУАН на вул. Короленка, 54, в кабінеті С. Єфремова або в приміщенні Комісії новітнього письменства, під час роботи або увечері [1, арк. 46]. Збиралися один-два рази на місяць, нерегулярно, з перервами під час літніх відпусток. За свідченнями Г. Голоскевича, який став секретарем організації і вів протоколи зборів [1, арк. 182], на зібраннях були присутні С. Єфремов, П. Стебницький, М. Синицький, Я. Гермайзе та О. Дорошкевич. На цих зустрічах обговорювали поточні політичні, економічні та культурні події, критикували окремі дії влади, обмірковували "питання про потребу організації української інтелігенції, консолідації українських антирадянських інтелігентських сил", а також "контакти з іншими містами: Полтавою, Харковом, з тамошніми есеївськими елементами" [1, арк. 24, 46].

Учасники зібрань "робили підсумки здобуткам української культури під радянською владою", Г. Голоскевич підготував декілька доповідей, серед яких "Про українську радянську книжку", про роботу ДВУ, Книгоспілки та інших українських видавництв. У цей час найбільше уваги привертало в 1923–1924 рр. принципове питання "про ставлення до радянської влади, бо час ішов, радлада не тільки не падала, а зміцнювалася, завойовувала міцні позиції і вплив в міжнародній політиці, поборювала економічні труднощі, відбудовувала народне господарство, промисловість. Варто зазначити, що молодша генерація (Гермайзе, Дорошкевич) рішуче розходились зі старшою генерацією (С. Єфремов, П. Стебницький)" [1, арк. 24, 47, 153]. С. Єфремов у 1926 р. описав враження Г. Голоскевича про українізацію і перевірку рівня володіння українською мовою: "Був на перевірці в Укрметі, установі здавна українській ... і то не перевірка була, а якесь знущання. Українізатор задавав такі казуїстичні питання, яких, видимо, на цей випадок навігадував, і всі, хто завжди говорили українською, все ж на ті питання відповісти не могли. Та й сам той добродій ледве чи розумів, що питав" [4, с. 431].

За спостереженнями Г. Голоскевича, серед української інтелігенції єдиного антирадянського ідеологічного фронту не було. Жваво обговорювалася на засіданні БУД доповідь О. Гермайзе, зачитана восени 1923 р., на тему про ставлення української інтелігенції до радвлади [1, арк. 24, 47]. Висновок його доповіді – "єдина можлива реальна влада в Україні після Жовтневої революції – це радянська, і тому українська інтелігенція повинна переглянути своє відношення до радвлади", з чим не погоджувався ні С. Єфремов, ні П. Стебницький [1, арк. 24-25]. О. Дорошкевич, не поділяючи непримиренності С. Єфремова і П. Стебницького, порвав з організацією і більше не брав участі в її засіданнях. Влітку 1924 р. регулярні засідання не відбувалися. Припинилися збори учасників і через низку арештів окремих представників української інтелігенції в Харкові й Полтаві. Зважаючи, що Г. Голоскевич не входив до керівництва БУД, він припускав, що належав до "ячейки старшої генерації, під безпосереднім керівництвом С. Єфремова" [1, арк. 25, 48]. На думку Г. Голоскевича, БУД припинив своє існування "через пильний догляд ДПУ за українською антирадянською політичною акцією", "з огляду на небезпеку бути викритим" [1, арк. 42], ідеологічні розходження [1, арк. 48, 95, 153], відсутність практичної політичної роботи "організація себе вже пережила, відстала від життя" [арк. 183]. Але відмовитися від боротьби за свої ідеали – Українську державність у формі УНР – українська інтелігенція не повинна і не має права. "Вона зобов'язана перед українським народом, перед Україною – боротися за УНР [1, арк. 183, 199]. Політика Радвлади хоч і багато дала для України, особливо на культурному фронті, і частина української інтелігенції працює з радянською владою, однак не може задовольняти повністю з таких причин: 1) УСРР не є в дійсності самостійною республікою, і цілком підвладна Москві політично і економічно; 2) Національна політика радянської влади в Україні неповна, нещира, тимчасова, викликана тактично-політичними мотивами; 3) земельна політика радянської влади ґрунтується на соціалізації та колективізації і не відповідає інтересам українського селянства; 4) політика націоналізації промисловості і скасування приватної власності – невірна; 5) виборність до рад та інших радянських органів – фікція, формальність; 6) заборона свободи слова і друку вбиває українську культуру. Тому українська інтелігенція повинна виконувати свій обов'язок перед українським народом, перед Україною, боротися за самостійну Україну – Українську Демократичну Республіку, проводячи боротьбу з радянською владою в Україні [1, арк. 199-200].

У розмові з В. Симовичем Г. Голоскевич висловив думку, "що ми українці, через свою неорганізованість і несвідомість, не доросли ще до своєї держави і що найдемократичніша Російська Республіка не визнає не тільки автономної України, але й загрожуєватиме нашим національно-культурним здобуткам" [1, арк. 161].

У 1922 р. було засноване приватне видавництво "Слово", у якому керівну посаду спочатку займав Г. Голоскевич. Метою видавництва було "сприяння українській культурі виданням та поширенням книжок українською мовою", учасники "Слова" дотримувалися принципу невидання книжок радянського змісту [1, арк. 153]. На його думку, видавництво перебувало під ідеологічним впливом керівників БУД. Проявами такої ідеології може бути публікація у 1925 р. "книжки-збірника пам'яті П. Стебницького", у свій час активного діяча УНР і Української держави [1, арк. 25-26], переклади творів європейських класиків, монографій С. Єфремова та праць українських

неокласиків [1, арк. 153-154, 185-186]. Проукраїнські позиції учасників БУД поділяла частина працівників Комісії Словника живої мови, зокрема – Г. Голоскевич, В. Ганцов і О. Андрієвська [1, арк. 26].

Про особисте життя Г. Голоскевича відомо небагато, в анкетних даних ГДА СБУ написано, що неодружений, а в матеріалах справи вчений називав Є. І. Бігановську своєю дружиною [1, арк. 71, 73].

Отже, підсумовуючи третій етап суспільно-політичної діяльності Г. Голоскевича, потрібно зауважити, що боротьба за незалежність України і відстоювання ідеї української державності перейшла з фази збройного протистояння до функціонування підпільних організацій і груп, які намагалися скоординувати свої пріоритети. Г. Голоскевич бере участь у Братстві української державності, обговорює зі своїми однодумцями напрями політичної, культурно-просвітницької і наукової діяльності, аналізує позитиви і прорахунки більшовицької влади.

За спогадами Н. Полонської-Василенко, з весни 1929 р. почалися виклики співробітників ВУАН до ДПУ, а також студентів високих шкіл, учителів школи, в якій був директором В. Дурдуківський. Усіх їх розпитували про діяльність академіка С. Єфремова, про інших осіб, які потім фігурували на процесі СВУ [Полонська, с.435].

17 серпня 1929 р. Г. Голоскевич був заарештований, проведено обшук житла (відповідно до талону ордеру №4346 ДПУ), за адресою Чехівський провулок 6, кв. 10. 20 серпня 1929 р. видана постанова про притягнення до відповідальності та про обрання запобіжних заходів (по справі №457) [арк. 1].

Уперше вчений викликаний на допит 24 серпня 1929 р., який проводив старший уповноважений ДПУ Ушаків (Ушаков) [1, арк. 3-4]. Загалом відбулося ще 24 допити: 4 [1, арк. 6], 5 [1, арк. 9], 6 [1, арк. 13], 7 [1, арк. 15], 9 [1, арк. 27], 10 [1, арк. 30], 11 [1, арк. 46], 12 [1, арк. 60], 13 [1, арк. 66], 15 [1, арк. 68], 21 [1, арк. 71], 22 [1, арк. 81], 23 [1, арк. 92], 24 [1, арк. 101], 25 [1, арк. 108], 26 [1, арк. 113] вересня, 13 [1, арк. 182], 17 [1, арк. 190], 27 [1, арк. 199], 29 [1, арк. 217] листопада, 13 [1, арк. 225], 17 [1, арк. 231], 27 [1, арк. 234], 30 [1, арк. 238] грудня 1929 р.

На перших допитах заявляв про неможливість відмови від своїх "політичних поглядів" [1, арк. 7]. Однак 9 вересня 1929 р. Г. Голоскевич вирішив "зізнатися" і підготував так зване "Моє розкаяння", у якому визнавав свою провину за "антирадянську" і "контрреволюційну" діяльність [1, арк. 27-29, 175-176]. Як він пояснював, раніше "в мене не стало мужності бути цілком відвертим. Це пояснюється боязню за свою власну долю й за долю моїх друзів – співчасних в організаціях, особливо за академіка С. Єфремова, авторитет котрого досі був для мене великий і дорогий. С. Єфремов – це прапор українського ... руху, під яким стояли всі вороже настроєні проти Радвлади елементи як міста, так і села. Вказати ак. С. Єфремова, як керівника організованого підпілля проти Радвлади, рівно тому, що скомпрометувати всю частину української інтелігенції, що, приховуючись маскою лояльності, увесь час боролася усіма засобами проти Радвлади, намагаючись її скинути" [1, арк. 28, 63]. 22 січня 1930 р. Г. Голоскевичу було пред'явлено обвинувачення в заподіянні злочину за арт.54² і 54/11 КК УСРР [1, арк. 241].

За вироком особливого складу Верховного суду УРСР від 19 квітня 1930 р. за участь у діяльності контрреволюційній організації "Спілка визволення України" засуджено до п'яти років позбавлення волі. Ув'язнення від-

бував у Ярославльській в'язниці, потім висланий у Тобольськ, де загинув за нез'ясованих обставин, за деякими даними – здійснив самогубство. Реабілітований 11 серпня 1989 р.

Отже, підсумовуючи усе викладене вище про суспільно-політичну діяльність Г. Голоскевича, варто виділити три періоди 1) дореволюційний, який охоплює події до Лютневої революції 1917 р. і характеризується формуванням і становлення світогляду й переконань Г. Голоскевича, визначення основних напрямків діяльності; 2) революційний – від Лютневої революції 1917 р. до завершення Визвольних змагань наприкінці 1921 р., під час якого відбувся перехід до реалізації і відстоювання національних ідеалів ученого у сфері освіти, науки і культури; 3) радянський – відзначається переходом діяльності ліберальної української інтелігенції до неактивної підпільної роботи, яка обмежувалася обговоренням поточних подій, пошуком однодумців у регіонах і зосередженням на неполітичній роботі. Жорстка боротьба більшовиків зі своїми опонентами змушувала інтелігенцію або емігрувати під тиском влади, або змиритися і шукати легальні можливості для поліпшення становища українського народу через участь в українізаційних процесах, науковій і видавничій діяльності. На основі архівних джерел та наукової літератури вдалося установити еволюцію поглядів Г. Голоскевича від переконаного автономіста до прихильника ідеї незалежності України.

Список використаних джерел:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України, спр. 67098 ФП (СВУ), т.99 (Голоскевич Г. К.), 245 арк.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України, спр. 67098 ФП (СВУ), т.100 (Голоскевич Г. К.), 142 арк.
3. Голоскевич Г. З Києва / Г. Голоскевич // Громадська думка (Львів). – 1920. – Ч. 133. – 9 червня. – С. 1-2.
4. Єфремов С. О. Щоденники, 1923–1929 / С. О. Єфремов. – Київ : ЗАТ "Газета "Рада", 1997. – 848 с.

L. Mohylnyi, Dr. habil. (History), Professor,
O. Liashchenko, PhD in Philology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIO-POLITICAL VIEWS OF HRYGORYI HOLOSKEVYCH

At the end of the 19th and in the early 20th century the Ukrainian intelligentsia attached great significance to a personal contribution of everyone in the field of science and culture to the development of one's homeland. One of those who shared this opinion was Hrygoryi Kostantynovych Holoskevych. He worked at the Petersburg publishing house "Drukar" until 1917, then, in August 1917, he moved to Kyiv and joined the Ukrainian Central Rada and the Ukrainian Party of Socialist-Federalists, which was headed by S. Yefremov. Also, he supported the Ukrainian People's Republic in the struggle against the Bolsheviks.

In the Ukrainian and foreign historiography, the social and political views of Holoskevych have received little attention. Therefore, in the current research, the evolution of H. Holoskevych's views during the revolutionary events and the struggle for independence in 1917-1920's have been analyzed. His autonomous beliefs, which were formed under the influence of the Ukrainian community of St. Petersburg and his participation in the Ukrainian national movement, have been defined. The research has revealed that, like most participants in the Ukrainian national movement, Holoskevych came to a firm belief that the formation of an independent state, which could finally solve the national, social, economic, scientific, and educational issues of the Ukrainian people, became an urgent need in his time. One of the ways of such self-affirmation was his scientific work in the field of linguistics. The little-known side of H. Holoskevych's activities was his participation in the underground anti-Bolshevik associations, namely in the Brotherhood of Ukrainian Statehood (BUD), which sought to restore the UPR. In the article, it has been revealed that the members of the BUD tried to become the focal point of the national movement on the territory of Kyiv region, condemned the Bolshevik policy of war communism, treated the NEP and the policy of Ukrainization with a great deal of mistrust and caution. Taking into consideration the fact that so-called marginal representatives of the Ukrainian movement, including H. Holoskevych, have been little explored so far, the research on the socio-political views of the figures of the Ukrainian national movement is extremely urgent in a modern scientific discourse.

Key words: Holoskevych Hrygoryi, Ukrainian Central Rada, Yefremov Sergiy, Brotherhood of Ukrainian State, linguistics.

5. Железняк М. Г. Голоскевич Григорій Костянтинович / М. Г. Железняк // Енциклопедія Сучасної України. – К. : Ін-т енцикл. досліджень НАН України, 2006. – Т. 6. – С. 102-103.

6. Життєпис Г. К. Голоскевича // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1923. – Кн. II, III (1920–1922). – С. 127.

7. Осташко Т. С. Голоскевич Григорій Костянтинович / Т. С. Осташко // Енциклопедія історії України. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 2: Г-Д. – С. 147.

8. Полонська-Василенко Н. Спогади / Н. Полонська-Василенко. – К. : Києво-Могилянська акад., 2011. – 591 с.

9. Чикаленко Є. і Стебницький П. Листування. 1901–1922 роки // Упоряд. Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. – К. : Темпора, 2008. – 628 с.

10. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) / Є. Чикаленко. – К. : Темпора, 2011. – 480 с.

11. Чикаленко Є. Щоденник (1919–1920) / Є. Чикаленко. – К. : Темпора, 2011. – 720 с.

References:

1. Branch State Archive of Security Service of Ukraine, file 67098 FP (Union for the Freedom of Ukraine), vol. 99 (H. K. Holoskevych), 245 sheets.
2. Branch State Archive of Security Service of Ukraine, file 67098 FP (Union for the Freedom of Ukraine), vol. 100 (H. K. Holoskevych), 142 sheets.
3. Holoskevych, H. (1920, June 9). From Kyiv. *Public Opinion (Lviv)*, 133, 1-2. [In Ukrainian].
4. Yefremov, S. (1997). *Diaries, 1923-1929*. Kyiv: Rada. [In Ukrainian].
5. Zhelezniak, M. (2006). Holoskevych Hryhorii Kostiantynovych. In I. Dziuba (Ed.), *Encyclopedia of Modern Ukraine: Volume 6*. Pp. 102-103. [In Ukrainian].
6. Life of H. K. Holoskevych. (1923). *Proceedings of the Department of History and Philology of the All-Ukrainian Academy of Sciences*, 2/3, 127. [In Ukrainian].
7. Ostashko, T. (2004). Holoskevych Hryhorii Kostiantynovych. In V. Smolii (Ed.), *Encyclopedia of the History of Ukraine: Volume 2*. P. 147. [In Ukrainian].
8. Polonska-Vasylenko, N. (2011). *Memories*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. [In Ukrainian].
9. Myronets, N. & Starovoiitenko, P. (Eds.). (2008). *Ye. Chykalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence*. Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].
10. Chykalenko, Ye. (2011). *Diary (1907-1917)*. Kyiv: Tempora.
11. Chykalenko, Ye. (2011). *Diary (1919-1920)*. Kyiv: Tempora.

Надійшла до редколегії 13.04.19